Прочитайте текст

"Хіба ревуть воли": як генерал Панас Мирний написав нелегальний роман

Віра Агеєва Професор Києво-Могилянської академії

Уже багато поколінь ще зі школи знають, що "Хіба ревуть воли, як ясла повні?" - це твір, у якого дві назви та двоє авторів. І майже детективною виглядає й історія його публікації та нелегального поширення. Усе життя письменників, яким судилося стати авторами першого українського соціально-психологічного роману й шанованими класиками, визначалося роздвоєнням, маскуванням, приховуванням і втаємниченням.

Вірна служба Росії

Панас Рудченко, який народився 170 років тому в Миргороді, взяв псевдонім "Мирний" чи не з бажання підкреслити свою лояльність владі і нехіть до насильницького спротиву.

Старанний, працьовитий, "по-німецьки" пунктуальний, він зробив блискучу кар'єру, крок за кроком підіймаючись службовою драбиною у Російській імперії.

Мав чин дійсного статського радника (цивільне звання, що в тодішньому табелі про ранги дорівнювалося генеральському й давало право на спадкове дворянство), отримав чотири ордени та особливу відзнаку - "золоту, прикрашену діамантами, табакерку з вензелевим зображенням Найвищого Імені Його Імператорської Величності". Купив гарний дім, належав до полтавського вищого світу.

Натомість Панас Мирний писав книжки, спрямовані проти тої самої держави, що облагодіяла успішного чиновника. Доходило до курйозів: кілька разів поліція шукала бунтівного українського діяча, що нібито перебував на нелегальному становищі, навіть не припускаючи якогось стосунку Панаса Мирного до дійсного статського радника Рудченка.

Якось поліція навіть завітала з обшуком і знайшла крамолу - галицькі літературні журнали, які знов-таки нелегально переправлялися через кордон. Адже після заборони українського книгодрукування наддніпрянські діячі змогли налагодити видання в Галичині. Це й забезпечило неперервність культурного розвитку.

LIVEWORKSHEETS

Заборона і друк у Женеві

Врешті, саме писання белетристики українською мовою після пріснопам'ятних Валуєвського циркуляру 1863 року та Емського указу 1876 року було визнане гідним суворого покарання злочином.

Ні в Києві, ні в Петербурзі опублікувати роман не вдалося. І тоді такий ніби лояльний до режиму автор зважився на нелегальний друк і розповсюдження. Це вже зовсім суперечило обраному ним благісному літературному псевдоніму.

На титулі першого видання "Волів..." стоїть "Женева. 1880. Тож хто у Швейцарії раптом заопікувався українською прозою?

Панас Рудченко звернувся до земляка з Гадяча Михайла Драгоманова. Професора Драгоманова, чи не найвидатнішого натоді ліберального мислителя в Російській імперії, вигнали з київського університету Святого Володимира за політичну неблагонадійність.

Київська Стара Громада зібрала кошти і відрядила його за кордон, аби започаткувати видання непідцензурного друкованого органу. Так почали виходити збірники "Громада". Роман свого гадяцького приятеля професор оцінив високо.

Нелегальна книжка

Книжку доводилося нелегально переправляти через кордон, поширювати конспіративно. Тож для гімназистів і студентів вона виявилася тим цікавішою, що належала до заборонених.

Роман передавали з рук у руки, він здобував популярність, - хоча за читання нелегальної літератури загрожувало виключення з навчального закладу з вовчим білетом.

На обкладинці того женевського видання стояло двоє імен - Панас Мирний та Іван Білик. Брати Рудченки десь трохи рівнялись, як видно з листування, на знаменитих Гонкурів.

Іван Якович також ризикував кар'єрою. Він учився в університеті Святого Володимира, став начальником відділу канцелярії київського генерал-губернатора, згодом, уже в столичному Петербурзі, членом ради міністерства фінансів.

LIVEWORKSHEETS

Подвійне життя

То що все ж таки змушувало їх вести подвійне життя? Чому, досягши високих суспільних щаблів, обрали українську літературу? Нащадки козацьких родів вочевидь не хотіли втрачати свою національну ідентичність.

Малоросійство все ж обирали не всі, хтось хотів зостатися українцем. І ота роздвоєність Рудченка - Мирного пов'язана з необхідністю, з одного боку, служити, скоряючися обставинам, імперії, а з іншого - з бажанням попри все зостатися собою, зберегти вірність родинним цінностям, не зрадити сформовані ще з дитинства переконання.

А сім'я Рудченків завжди була українською. Ольга Драгоманова-Косач залишила у спогадах опис вишуканого українського костюма, вишиванок, чумарок, які любив носити Іван Рудченко. (До слова, і сама Ольга Петрівна, і її донька Леся Українка охоче фотографувалися у дуже вишуканих народних строях.)

Це була якраз доба українофільства, зацікавлення етнографією. Народний костюм був, зрештою, найпростішою можливістю виявити свою тожсамість, оприявнити життєве кредо. А писання української прози, організація недільних українських шкіл, мистецьких клубів, ювілейних святкувань - це вже кроки серйозніший, з поважнішими наслідками.

Роман на Батьківщині

Лише з послабленням цензурного тиску роман уперше публікується 1903 року в журналі "Киевская старина" під назвою "Пропаща сила".

Таке вагання між двома заголовками дуже симптоматичне. Двоє героїв, Чіпка й Грицько, уособлюють відповідно "козацький" і "селянський" світогляд, настанову на застосування сили й бунт - та на досягнення успіхів і гараздів у межах, дозволених законом. Йдеться, зрозуміло, не лише про юридичні, але й про моральні норми. Чіпка, гнаний, знедолений і обманутий, обирає шлях помсти, який і приводить його до найтяжчих злочинів.

Натомість його приятель Грицько покладається на працю й покірливість долі, на відстороненість від будь-якого зла. Така позиція вочевидь ближча до вибору, зробленого самим автором роману. Чіпчине нестримне бажання правди, рівності й абсолютної справедливості обертається трагедією для нього самого, його матері й дружини. Зло таки завжди породжує лише зло. Це застереження Панаса Мирного проти розгулу насильства виявилося дуже актуальним для українського XX століття.

LIVEWORKSHEETS

Дійсний статський радник Панас Рудченко намагався дотримуватися подвійної лояльності. Вірно служив на своїй посаді імперії - і в той самий час розбудовував культуру колонізованої нації.

Якраз при кінці життєвого шляху письменника ця доба неуникненної роздвоєності й маскування завершується. Він був свідком національної революції й постання УНР, уже не мирного, а збройного протистояння. І його нелегально поширювані твори стали українською класикою. Про наше XIX століття чи не найбільше сьогодні можемо дізнатися якраз із текстів Панаса Мирного.

Заповніть факти про текст

Псевдонім романіста
Місце народження
Де опублікувати роман не вдалося
Земляк Рудченка
Актуальне застереження
Герой- незламний борець
Донька Олени Пчілки

Правда чи брехня?

Панас Мирний частково хотів залишитись собою
«Пропаща сила» друкувався у Женеві
Грицько готовий виконувати роботу постійно
Сім'я Рудченків пишалася своїм українством
Читання роману могло позбавити життя
Іван Рудченко був російським чиновником

LIVEWORKSHEETS